

Judyta WITOWSKA

Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Nowym Sączu

WPLYW ASPEKTÓW BEHAWIORALNYCH NA DANE GENEROWANE PRZEZ SYSTEM RACHUNKOWOŚCI

Streszczenie

W artykule zaprezentowana została koncepcja rachunkowości behawioralnej. Wskazano jej istotę, podstawowe założenia oraz obszar oddziaływania w zakresie danych generowanych przez systemy rachunkowości przedsiębiorstw. Celem artykułu było ukazanie, w jaki sposób określone bodźce pochodzące z otoczenia mogą wpływać na informacje prezentowane przez rachunkowość finansową i rachunkowość zarządczą. Szczególną uwagę starano się zwrócić na to, w jaki sposób czynniki behawioralne determinują wiarygodność i przydatność generowanej informacji dla oceny sytuacji finansowej oraz podejmowania decyzji zarządczych. W opracowaniu posłużono się literaturą przedmiotu, dokonując analizy dotychczasowych obszarów badań z zakresu rachunkowości behawioralnej.

Słowa kluczowe: rachunkowość behawioralna, czynniki behawioralne, rachunkowość finansowa, rachunkowość zarządcza.

INFLUENCE OF BEHAVIORAL ASPECTS ON GENERATED DATA THROUGH THE ACCOUNTING SYSTEM

Summary

The article presents the concept of behavioral accounting. Its essence, basic assumptions and the area of impact in terms of data generated by enterprise accounting systems were indicated. The purpose of the article was to show how certain stimuli from the environment can affect the information presented by financial accounting and management accounting. Particular attention was paid to the way in which behavioral factors determine the reliability and usefulness of the information generated for the assessment of the financial situation and management decisions. Analyzing current areas of research in the field of behavioral accounting in the study, literature on the subject was used.

Key words: behavioral accounting, behavioral factors, financial accounting, management accounting.

Wprowadzenie

Systemy rachunkowości funkcjonujące w przedsiębiorstwach mają za zadanie w sposób rzetelny odzwierciedlać zmiany majątkowo-kapitałowe zachodzące w jednostce. Systemy te stanowią zbiór procedur, metod, środków technicznych oraz zasoby ludzkie, które wykorzystywane są do stworzenia kwantyfikowalnej informacji finansowej. W ramach procesu rachunkowości wykonywane są działania, które mają na celu identyfikację, grupowanie, selekcję, klasyfikowanie i przetwarzanie danych na język rachunkowości oraz prezentację i analizę odpowiednio zagregowanej informacji (Kiziukiewicz, Jaworska, 2017). Poszczególnymi procesami w rachunkowości przedsiębiorstw kieruje człowiek. Niejednokrotnie preferencje danej osoby, jej zachowania wpływają na podejmowane decyzje, które mogą mieć istotne znaczenie dla działalności przedsiębiorstwa oraz jego sytuacji finansowej. Do decyzji takich należy chociażby sposób prowadzenia rachunkowości w przedsiębiorstwie czy sporządzania sprawozdań finansowych (Bąk, 2011). Nasuwa się zatem pytanie, w jakim stopniu osobowość księgowego, interesy kierownika jednostki mogą wpływać na informacje prezentowane przez systemy rachunkowości.

Celem artykułu jest przedstawienie i analiza obszarów behawioralnych występujących w systemach rachunkowości. W artykule podjęto próbę identyfikacji czynników behawioralnych oraz wskazano miejsca najbardziej wrażliwe z punktu widzenia ich występowania w ramach rachunkowości finansowej i rachunkowości zarządczej.

Podjęta tematyka nurtu behawioralnego w rachunkowości jest stosunkowo nowym zagadnieniem. Z tego względu niniejszy artykuł ma charakter teoretyczny i przybliży czytelnikowi dotychczasowy dorobek naukowy, związany z podjętym tematem.

1. Pojęcie i istota rachunkowości behawioralnej

Behawioryzm to nurt w psychologii, który zajmuje się badaniem zachowań człowieka oraz ich zależności od środowiska fizycznego i społecznego (Ibidem). Badane i analizowane są reakcje (zachowania) jednostki pod wpływem bodźców pochodzących ze środowiska wewnętrznego i zewnętrznego. Według behawiorystów człowiek to pionek działający pod wpływem impulsu. Nurt behawioralny nie wskazuje jednak, że jest on całkowicie irracjonalny w swoich postępowaniach. Człowiek przedstawiany jest jako osoba działająca racjonalnie, zdolna do logicznych działań, jednak czasami nieświadomie ulegająca wpływom emocji, nawyków bądź innych bodźców (Korzeniowska, 2017).

Koncepcja rachunkowości behawioralnej opiera się na badaniu obszarów związanych z zachowaniem księgowych oraz innych osób zaangażowanych w system rachunkowości. Badane i analizowane są czynniki, które wpływają na działania ludzi uczestniczących w generowaniu informacji finansowej i sposób jej prezentacji. Rachunkowość behawioralna jako nauka, według M. Nowak, dąży „do wykazania praw, jakie rządzą zachowaniami związanymi z rachunkowością – zarówno osób realizujących rachunkowość pracujących w sferze rachunkowości, jak i będących dostawcami danych dla rachunkowości bądź odbiorcami informacji pochodzących z rachunkowości” (2015, s. 159). N. Artienwicz przytacza również definicję rachunkowości behawioralnej, sformułowaną przez A.T. Lord: „multidyscyplinarne pole, które czerpie z teoretycznych konstrukcji nauk behawioralnych” (2013, s. 16; Lord, 1989).

Badania w ramach rachunkowości behawioralnej poszerzają horyzont tradycyjnie pojmowanej rachunkowości. Od tej pory rachunkowość traktowana jest jako nauka interdyscyplinarna, która łączy w sobie elementy psychologii i socjologii. W kontekście psychologicznym analizowany jest sposób podejmowania decyzji przez osoby pracujące w działach księgowości, a aspekt socjologiczny przejawia się w badaniu na temat tego, jak na ludzkie wybory wpływają okoliczności społeczne. Osoby pracujące w rachunkowości uczestniczą w procesach przedsiębiorstwa, takich jak: planowanie, organizowanie, budżetowanie, kontrolowanie, podejmowanie decyzji i sporządzanie sprawozdań finansowych. Każdy z przedstawionych procesów przedsiębiorstwa podatny jest na działanie czynników behawioralnych osób je wykonujących (Artienwicz, 2013). Do głównych czynników behawioralnych, które mogą mieć wpływ na podejmowane decyzje przez osoby prowadzące rachunkowość jednostek, zaliczyć należy (Kiziukiewicz, Jaworska, 2017):

- możliwości poznawcze;
- motywacje i intencje;
- emocje;
- cechy osobowości.

W ramach sfery poznawczej analizowana jest zdolność uczenia się, szybkość i efektywność przetwarzania informacji, pamięć, percepcja, umiejętność rozwiązywania problemów. Możliwości poznawcze mają wpływ na obszary w aspekcie rachunkowości, takie jak: sposób oraz zakres prezentowania informacji w sprawozdaniach finansowych, wydawanie opinii, umiejętność wyboru pomiędzy alternatywnymi rozwiązaniami problemu, ocena prawdopodobieństwa oraz szacowanie konsekwencji danych wyborów.

Motywacje i intencje wpływają na jakość i efektywność pracy. Są odzwierciedleniem podejścia do pracy i mogą wpływać na: sposób tworzenia planów, budżetów oraz ich kontrolę, rachunki decyzyjne, zawodowy osąd czy prezentację danych w raportach.

Emocje ukierunkowane są z kolei na pobudzenie motywacji bądź zniechęcanie do działania. Sfera emocji może mieć wpływ na pewność i szybkość podejmowanych decyzji, umiejętność postrzegania ryzyka czy właściwy dobór danych do analizy.

Badania behawioralne w rachunkowości pozwoliły na wyodrębnienie pięciu głównych szkół rachunkowości behawioralnej (Birnberg, Shields, 1989):

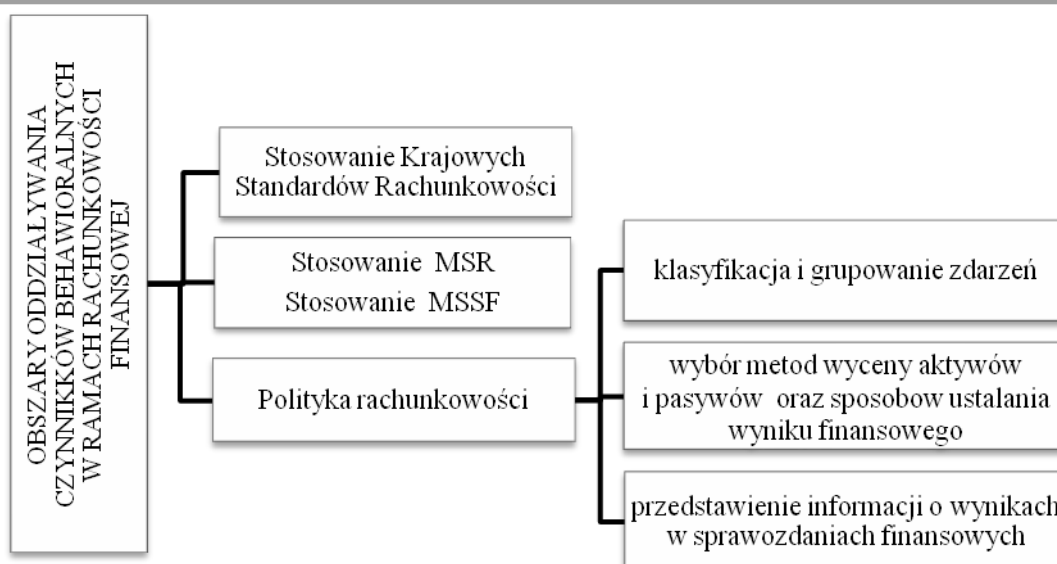
- kontrolę kierowniczą (menadżerską);
- przetwarzanie informacji w rachunkowości finansowej;
- projektowanie systemu informacyjnego rachunkowości;
- audyting (wewnętrzny i zewnętrzny);
- socjologię organizacyjną.

Badania behawioralne w rachunkowości nie tworzą jednak jednolitej grupy. W ramach rachunkowości behawioralnej w literaturze przedmiotu można spotkać takie obszary badawcze, jak (Sulik-Górecka, Strojek-Filus, 2015):

- etyka w biznesie;
- ład korporacyjny, społeczna odpowiedzialność organizacji;
- cele osób zarządzających;
- kontrola menadżerów;
- rachunkowość środowiskowa i społeczna;
- ochrona środowiska.

2. Identyfikacja czynników behawioralnych w rachunkowości finansowej

Rachunkowość finansowa jest systemem ewidencji operacji gospodarczych, a jej podstawowym celem jest dostarczenie rzetelnego i wiarygodnego obrazu sytuacji majątkowej oraz finansowej danej jednostki w postaci sprawozdań finansowych. Rachunkowość finansowa jest systemem o wysokim stopniu sformalizowania, podporządkowana normom prawa bilansowego, stanowiąc również przedmiot standaryzacji i harmonizacji krajowej oraz światowej. W rachunkowości finansowej, pomimo tak sformalizowanych zasad jej prowadzenia, czynniki behawioralne występują w różnych jej obszarach i na każdym etapie jej prowadzenia. Wpływ czynników behawioralnych można dostrzec już na początku procesu formułowania modelu rachunkowości danego przedsiębiorstwa, a następnie poprzez przyjęte systemy gromadzenia, segregowania, grupowania i przetwarzania informacji, aby ostatecznie zostały zaprezentowane w postaci sprawozdań finansowych. Główne obszary oddziaływania czynników behawioralnych, takich jak: zdolności poznawcze, emocje, motywacja, cechy osobowości, postawy, systemy wartości czy wcześniejsze doświadczenia, na zachowania osób prowadzących księgowość w perspektywie rachunkowości finansowej zostały przedstawione na rysunku 1.

Rysunek 1. Obszary oddziaływania czynników behawioralnych w aspekcie rachunkowości finansowej.
Źródło: opracowanie własne na podstawie „Problemy behawioralne w rachunkowości przedsiębiorstw” (s. 47-60), M. Bąk, 2011, *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego*, 625. *Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia*, 32; „Obszary oddziaływań behawioralnych na rachunkowość finansową i zarządzania” (s. 105-118), T. Kiziukiewicz, E. Jaworska, 2017, *Finanse. Rynki Finansowe. Ubezpieczenia*, 4(88/1).

Polityka rachunkowości każdej jednostki jest odzwierciedleniem przyjętego modelu rachunkowości – ukazuje konkretne reguły i zasady, które zostały przyjęte w jednostce w celu ułatwienia zarządzania jej finansami. Polityka rachunkowości jest dokumentem, który doprecyzowuje ogólne zapisy ustawy o rachunkowości. Art. 10 Ustawy o rachunkowości ściśle określa zakres i przedmiot polityki rachunkowości sporządzanej przez jednostki. Za prawidłowe jej opracowanie odpowiada kierownik jednostki. Zakres tworzenia polityki rachunkowości związany jest z podejmowaniem szeregu decyzji w szczególności w zakresie (Ustawa z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości, art. 10):

- 1) określenia roku obrotowego i wchodzących w jego okresów sprawozdawczych;
- 2) sposobów oraz metod wyceny aktywów i pasywów oraz modeli ustalania wyniku finansowego;
- 3) sposobu, w jaki prowadzone są księgi rachunkowe, a w szczególności:
 - a) określenie zakładowego planu kont, wykazu przyjętych zasad klasyfikacji zdarzeń,
 - b) wykazu zbioru danych, które tworzą księgi rachunkowe,
 - c) opisu systemu informatycznego, programów, procedur, funkcji, zasad ochrony, a także metod zabezpieczenia danych;
- 4) systemu mającemu zapewnić bezpieczeństwo oraz ochronę danych i dokumentów źródłowych (dowodów księgowych).

Osoby tworzące politykę rachunkowości w jednostce podejmują decyzje w oparciu o zasady prawa bilansowego, obowiązujące przepisy prawne i ogólne zasady rachunkowości. Na każdą z tych decyzji mają wpływ czynniki behawioralne, związane z posiadaną dotychczas wiedzą, subiektywnymi odczuciami czy nawet preferencjami. Prawo wyboru, jakie daje ustawa spośród różnych rozwiązań w zakresie doboru zasad, metod, instrumentów jest miejscem, gdzie wyraźnie można dostrzec wpływ czynników behawioralnych na ostateczny kształt rachunkowości finansowej przedsiębiorstwa. Przykładem takich decyzji może być wybór określonej metody amortyzacji. Niejednokrotnie jednostki wybierają dla uproszczenia ewidencji

amortyzację liniową, która nie odzwierciedla w sposób rzeczywisty zużycia środka trwałego. Wybór stosowanego oprogramowania księgowego to także przykład decyzji, którą podejmują osoby w oparciu o swoje subiektywne odczucia. Często kryterium wyboru jest cena takiego oprogramowania bądź bardziej prozaiczne rzeczy, takie jak jego znajomość. Najprostsze rozwiązania niejednokrotnie są również wybierane w zakresie sposobu grupowania, ewidencjonowania czy archiwizowania dokumentów księgowych. Podejmowane wybory odzwierciedlają sposób zachowania osób ich dokonujących i bezpośrednio są wynikiem uwarunkowań behawioralnym. Decyzje podejmowane w procesie tworzenia polityki rachunkowości skutkują ostatecznym wynikiem, zaprezentowanym przez jednostkę w sprawozdaniach finansowych. Mogą one pozwalać na kreowanie określonego wizerunku firmy, który nie odzwierciedla rzeczywistej sytuacji majątkowo-finansowej jednostki, a są jedynie wynikiem podjętych wcześniej decyzji w zakresie m.in.: metod wyceny poszczególnych składników bilansu i zasad ich aktualizacji, metod amortyzacji, tworzonych rezerw czy rozliczeń międzyokresowych (Kiziukiewicz, Jaworska, 2017).

Składnikiem bilansu, który jest szczególnie narażony na działanie czynników behawioralnych i wcześniejsze zachowania osób prowadzących księgowość jest wynik finansowy. Może być on wynikiem, który jest zgodny z założeniami i oczekiwaniami kierownictwa, natomiast jest on zniekształcony pod wpływem wcześniej podjętych decyzji w zakresie chociażby metod wyceny poszczególnych składników majątkowych. Aspekt behawioralny przejawia się tutaj w sferze motywacji osób prowadzących księgowość. Środowiskiem jako czynnikiem, który kontroluje zachowania jednostki, jest zarząd przedsiębiorstwa.

Elementem polityki rachunkowości, szczególnie wrażliwym na oddziaływanie czynników behawioralnych, jest sprawozdawczość finansowa. Sprawozdania bowiem sporządzane są na podstawie wcześniej wykonywanych czynności księgowych, związanych z odpowiednim grupowaniem, analizowaniem, segregowaniem i księgowaniem operacji gospodarczych. Każda z tych czynności, co zostało wcześniej wykazane, podlega działaniom bodźców, czynników zewnętrznych, płynących z otoczenia, co sprawia, że otrzymane w ten sposób dane implikują behawioralny aspekt sprawozdań finansowych. W procesie samego opracowywania sprawozdań finansowych możemy także dostrzec wydzźwięk behawioralny. Osoby sporządzające sprawozdania finansowe mogą chociażby kształtować jego ostateczny wynik na skutek ingerencji zarządzających osób, które oczekują, aby przedsiębiorstwo zaprezentowało określony, założony przez nich wynik. Wykorzystują do tego elementy polityki bilansowej w zależności od poszczególnych elementów tworzących sprawozdania finansowe.

Poszczególne elementy sprawozdań finansowych: bilans, rachunek zysków i strat, przepływy pieniężne, zestawienie zmian w kapitale własnym czy informacja dodatkowa są ze sobą bezpośrednio powiązane. Zmiany dokonane w jednym elemencie implikują zatem zmiany w kolejnych dokumentach. Szczególnie widoczne to jest na przykładzie informacji dodatkowej. Jest to dokument o charakterze opisowym, w którym wyjaśniane są poszczególne kategorie pozostałych elementów sprawozdań finansowych. Z jednej strony wyjaśniamy pozycje, które powstały na skutek czynników behawioralnych oddziałujących na pracę księgowych, a z drugiej mamy pełną swobodę w zakresie wskazywania pozycji, które według nas są istotne dla obrazu jednostki. Sposób, w jaki prezentowane są takie dane, uzależniony jest od cech charakteru oraz preferencji osoby odpowiedzialnej za sporządzenie sprawozdań finansowych (Kiziukiewicz, Jaworska, 2017).

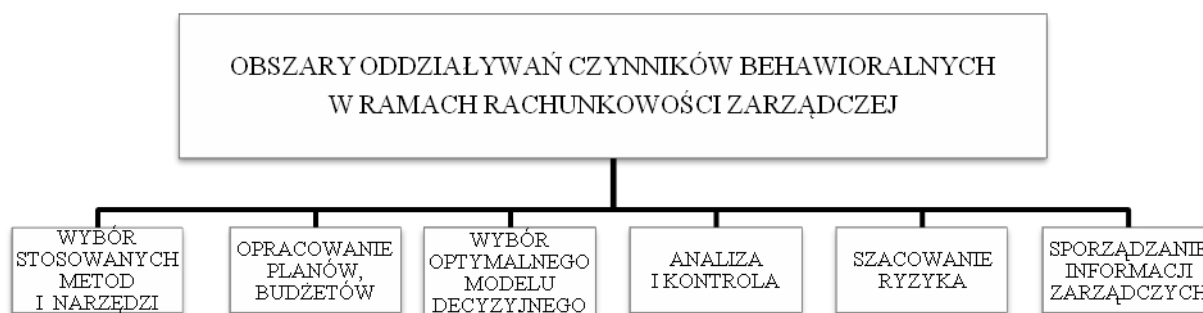
Warte podkreślenia jest w tym miejscu to, że zniekształcanie ostatecznego wyniku wypracowanego przez jednostkę na skutek czynników behawioralnych nie jest tożsame z nierzetelnym obrazem jednostki, powstałym na skutek stosowanej rachunkowości kreatywnej.

W ramach rachunkowości kreatywnej dane finansowe są w sposób świadomy prezentowane tak, aby zaspokoić potrzeby zarządu jednostki. Rachunkowość behawioralna zakłada natomiast, że zachowania człowieka są wynikiem środowiska, w którym działa, a bodźce pochodzące z niego w sposób nieświadomy dla człowieka wpływają na jego decyzje i postawy. Nurt behawioralny zakłada, że pewne czynności wykonywane są w sposób zautomatyzowany i są wynikiem wypracowanych wcześniej schematów zachowań w określonej sytuacji. Przykładem takich działań może być klasyfikowanie określonych dokumentów zgodnie z dawno przyjętymi procedurami, bez zważania, że w obecnej sytuacji przedsiębiorstwa dotyczą one już innego aspektu działalności i powinny być oddzielnie grupowane. Jednak osoby pracujące w księgowości, przyzwyczajone do pewnego schematu działań, bez zastanowienia grupują je zgodnie z wcześniej utartymi schematami.

Obszarem oddziaływania czynników behawioralnych na rachunkowość finansową jest również aspekt stosowania przez jednostkę Międzynarodowych Standardów Rachunkowości (MSR) i Międzynarodowych Standardów Sprawozdawczości Finansowej (MSSF). Przedsiębiorstwa, które nie mają takiego obowiązku, mogą przyjąć rozwiązania zawarte w MSR oraz MSSF dobrowolnie. W przypadku braku konkretnych wytycznych jednostka ma także prawo przyjąć zasady, które są zgodne z ich własnym osądem.

3. Czynniki behawioralne w rachunkowości zarządczej

Wpływ czynników behawioralnych dostrzec można również w ramach stosowanych przez jednostkę modeli rachunkowości zarządczej. Koncepcja rachunkowości zarządczej zakłada, że jest ona ukierunkowana na potrzeby zarządzania daną jednostką (Szychta, Jaruga, Kabalski, 2013). Głównym jej celem jest dostarczenie rzetelnej, wiarygodnej informacji, która ma być podstawą dla podejmowanych przez zarząd decyzji zarówno o charakterze operacyjnym, jak też strategicznym. System rachunkowości zarządczej ma charakter wewnętrznej rachunkowości, co oznacza, że nie jest on zunifikowany, ale tworzony jest indywidualnie przez każde przedsiębiorstwo w oparciu o zgłaszane potrzeby decyzyjne. W przypadku rachunkowości zarządczej może występować wiele grup odbiorców, a każda z tych grup może oczekiwać określonych informacji. Tworzony wówczas w jednostce model rachunkowości zarządczej musi uwzględniać potrzeby każdego z odbiorców. Z jednej strony opracowany model rachunkowości zarządczej opiera się na zgłaszanych potrzebach przez osoby z każdego szczebla zarządzania, a ich opinie podyktowane są różnorodnymi czynnikami behawioralnymi, takimi jak posiadana wiedza, innowacyjność, skłonność do ryzyka, podatność na sugestie otoczenia (Kiziukiewicz, Jaworska, 2017). Z drugiej strony osoby tworzące ten system również podlegają czynnikom behawioralnym w zakresie posiadanej wiedzy, swojego doświadczenia, cech osobowości. Obszary oddziaływania czynników behawioralnych w ramach rachunkowości zarządczej zostały przedstawione na rysunku 2.

Rysunek 2. Obszary oddziaływania czynników behawioralnych w aspekcie rachunkowości zarządczej.
Źródło: opracowanie własne na podstawie „Problemy behawioralne w rachunkowości przedsiębiorstw” (s. 47-60), M. Bąk, 2011, *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego*, 625. *Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia*, 32; „Obszary oddziaływania behawioralnych na rachunkowość finansową i zarządczą” (s. 105-118), T. Kiziukiewicz, E. Jaworska, 2017, *Finanse. Rynki Finansowe. Ubezpieczenia*, 4(88/1).

Do elementów najbardziej wrażliwych w ramach rachunkowości zarządczej możemy zaliczyć kategorię kosztów. Aspekt behawioralny dostrzegany jest podczas wyboru i podziału kosztów na np. stałe i zmienne. Niekiedy wyraźnie ma to charakter subiektywny. Niejednokrotnie jest dostosowany do wielkości planowanych np. kosztów stałych, jakie przewiduje się, że poniesie przedsiębiorstwo. Stosowanie wybranych modeli rachunku kosztów również niejednokrotnie spowodowane jest czynnikami behawioralnymi z zakresu sfery poznania. Często osoby prowadzące księgowość wybierają te modele rachunku kosztów, które dobrze znają. Nie poszukują nowych modeli, nie próbują sprawdzać zwłaszcza w sytuacji, gdy dane, które mogą zaprezentować, są zgodne z oczekiwaniami osób zarządzających przedsiębiorstwem.

D. Dobija i M. Kucharczych w podręczniku pt. *Rachunkowość zarządcza. Teoria. Praktyka. Aspekty behawioralne* (2009) wskazały dodatkowe obszary rachunkowości zarządczej i związane z nimi problemy behawioralne. Wśród wybranych aspektów rachunkowości zarządczej wymienione zostały m.in.:

- relacje międzywydziałowe;
- cele zarządzających;
- wynagrodzenia menadżerów;
- wybór pracowników;
- społeczna odpowiedzialność organizacji;
- etyka w biznesie;
- jakość;
- ochrona środowiska.

Każdy z przedstawionych powyżej obszarów rachunkowości zarządczej narażony jest na wystąpienie określonych problemów behawioralnych.

Przedsiębiorstwa, projektując systemy rachunkowości zarządczej, muszą być świadome możliwości wystąpienia czynników behawioralnych i ich wpływu na informacje generowane przez system. Każda jednostka musi we własnym zakresie wypracować model właściwy dla swojego przedsiębiorstwa, który będzie w sposób najbardziej wiarygodny odzwierciedlał potrzeby jednostki. We własnym zakresie musi ustalić procedury i zalecenia do stosowania, które będą miały za zadanie ograniczyć negatywny wpływ czynników płynących z otoczenia, a mających charakter behawioralny.

Podsumowanie

Systemy rachunkowości prowadzone przez przedsiębiorstwa ukierunkowane są na dostarczanie rzetelnej i wiarygodnej informacji o zmianach majątkowo-kapitałowych zachodzących w przedsiębiorstwie. Dostrzega się jednak czynnik ludzki. Osoby prowadzące księgowość podatne są na działanie bodźców zewnętrznych (płynących z otoczenia), które mają wpływ na ich sferę poznawczą, emocje, motywacje, intuicje. Aspekt behawioralny dostrzega się w rachunkowości zarówno finansowej, jak i zarządczej. W ramach rachunkowości finansowej obszarami najbardziej wrażliwymi są elementy tworzące politykę rachunkowości. W rachunkowości zarządczej aspekt behawioralny można z kolei dostrzec w procesach planowania, przygotowywania, motywowania i kontrolowania danych na potrzeby osób z poszczególnych szczebli zarządzania. Występujące bodźce zewnętrzne sprawiają, że czasami dane prezentowane przez jednostki mogą zniekształcać jej wizerunek. Nie jest to jednak skutkiem celowego działania, lecz wynika z pewnych cech osobowości, postaw, dotychczasowych doświadczeń oraz zautomatyzowanego postępowania, które opiera się na nieświadomym stosowaniu wcześniej wypracowanych schematów.

Jak wspomniano we wstępie, przedstawiony problem zniekształcania danych generowanych przez systemy rachunkowości na skutek czynników behawioralnych jest stosunkowo nowym zagadnieniem. Wymaga pogłębionych analiz i wypracowania ewentualnych kierunków badań tego problemu. Niewątpliwie ważne jest podjęcie dyskusji nad sposobem badania tego zjawiska w różnych sektorach. Autorka zamierza kolejne publikacje poświęcić badaniom empirycznym, które pozwolą na lepsze zrozumienie tego zjawiska w jednostkach zarówno publicznych, jak też prywatnych.

Bibliografia

- Artienwicz, N. (2016). Behavioral Stream in Polish Accounting. Its Relation to Behavioral Finance and the Perspectives for Neuroaccounting Development in Poland. In: B. Christiansen, E. Lechman (eds.), *Neuroeconomics and the Decision-Making Process* (pp. 246-261). Business Science Reference, Hershey, PA.
- Artienwicz, N. (2013). Rachunkowość behawioralna jako interdyscyplinarny nurt rachunkowości i społecznych nauk o zachowaniu. *Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości*, 71(127), 7-23.
- Bąk, M. (2011). Problemy behawioralne w rachunkowości przedsiębiorstwa. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego*, 625. *Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia*, 32, 47-60.
- Birnberg, J.G., Shields, J.F. (1989). Three Decades of Behavioral Accounting Research. A Search for Order. *Behavioral Research in Accounting*, 1, 24-40.
- Cieciura, M. (2015). Etyka w świetle rozwijanego się behawioryzmu w rachunkowości. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, 396, 19-27.
- Dobija, D., Kucharczyk, M. (2009). *Rachunkowość zarządcza. Teoria, praktyka, aspekty behawioralne*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie i Profesjonalne.
- Gmińska, R. (2014). Aspekty behawioralne w rachunkowości zarządczej. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, 344, 185-193.
- Gmińska, R. (2016). Psychologiczne aspekty podejmowania decyzji a rachunkowość zarządcza. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, 440, 205-214.
- Jaworska, E. (2014). Perspektywa behawioralna w rachunkowości w świetle wybranych teorii psychologii motywacji. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego*, 830, 49-58.
- Jaworska, E. (2015). Poznawcze aspekty formułowania sądów i podejmowania decyzji w rachunkowości behawioralnej – wybrane zagadnienia. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, 389, 130-138.

- Kiziukiewicz, T., Jaworska, E. (2017). Obszary oddziaływań behawioralnych na rachunkowość finansową i zarządczą. *Finanse. Rynki Finansowe. Ubezpieczenia*, 4(88/1), 105-118.
- Korzeniowska, D. (2017). Pionierzy i wybrane teorie istotne dla rozwoju rachunkowości behawioralnej. *Zeszyty Teoretyczne Rachunkowości*, 92(148), 71-83.
- Korzeniowska, D. (2016). Rozwój problematyki rachunkowości behawioralnej. *Przedsiębiorczość i Zarządzanie*, XVII (9/1), 143-156.
- Lord, A.T. (1989). The development of behavioral thought in accounting, 1952-1981. *Behavioral Re-search in Accounting*, 1, 124-149.
- Nowak, M. (2016a). Semantyka terminu „rachunkowość behawioralna”. Problemy znaczeniowe. *Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach*, 300, 150-160.
- Nowak, M. (2016b). Behavioral accounting research – accounting research in the behavioral paradigm? True or false? *Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu*, 66(1), 119-126.
- Nowak, M. (2015c). Pomędzy rachunkowością a psami Pawłowa, czyli krytyka pojęcia „rachunkowość behawioralna”. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, 389, 287-296.
- Nowak, M. (2015d). Rachunkowość zarządcza, rachunkowość behawioralna – dwie strony tego samego medalu. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, 374, 154-161.
- Sulik-Górecka, A., Strojek-Filus, M. (2015). Problemy behawioralne rachunkowości. *Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach*, 252, 107-117.
- Szychta, A. (2008). *Etapy ewolucji i kierunki integracji metod rachunkowości zarządczej*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Szychta, A., Jaruga, A.A., Kabalski, P. (2013). *Rachunkowość zarządcza*. Warszawa: Oficyna Ekonomiczna Grupa Wolters Kluwer.
- Ustawa z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości (Dz.U. z 2019 r., poz. 351).